

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AYAKKABI SHOES FROM PAST TO PRESENT

Emine BAKAN*

Saliha GÜLLÜ**

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 31/07/2023; Düzeltme/Revised: 25/10/2024

Kabul/Accepted: 23/12/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Bakan, E. & Güllü, S. (2024). Geçmişten Günümüze Ayakkabı. DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi), 7(2), 82-105. <https://doi.org/10.58853/dumad.1335355>

Özet

Dış etkilerden ayağı korumak amacıyla üretilen ayakkabı, zaman içerisinde aksesuar olarak da kullanılmaya başlamıştır. Ayakkabının günümüze kadar uzanan hikâyesine bakıldığında farklı ülkelerde farklı özelliklerde kullanıldığı görülmektedir. Mısırlılarda papirüs sandaletler kullanılırken, Japonların ayakkabıları bir itibar göstergesi sayılmıştır. Romalı askerler ilkel postallar kullanırken, Vinci topuklu ayakkabı tasarımı ile dikkat çekmektedir.

Örtünme ve korunma amaçlı kullanılan tekstillerin yanında ayakkabının da yüzyıllara dayanan köklü bir geçmişi bulunmaktadır. Şekli ve rengiyle her zaman bir statü simgesi olan ayakkabının hikâyesi, insanlık tarihi kadar eski bir hikâyedir. Kıyafetlerin en önemli tamamlayıcısı olan ayakkabı, sadece ustaların hünerli elleriyle değil toplumsal değişimlerle de şekilden şekle girmiştir. Ayakkabı; iklim, sosyal ve kültürel şartların etkisiyle şekillenirken, yüzyıllar içerisinde insanoğlunun ihtiyaçlarına göre de form değiştirmiştir. İnsanın kırsal yaşamdan şehirlere göçünün, topraktan kopuşunun da öyküsünü yüklenir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksek Okulu, emine.tomruk@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3463-4314

** Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksek Okulu, saliha.gullu@usak.edu.tr,

Giyimin en önemli mimarı, aksesuarların en önemlisi, tüm kıyafetlerin tamamlayıcısı ayakkabının yüzyıllar içerisinde gelişim hikâyesi ve yörelere, amaçlara, statüye göre değişim durumları bu çalışma içerisinde derlenerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayakkabı, Deri, Ayakkabı üretimi, Ayakkabı tarihi, Ayakkabı kronolojisi

Abstract

Produced to protect the foot from external influences, shoes have started to be used as accessories over time. Looking at the story of shoes until today, it is seen that they are used in different countries with different features. While the Egyptians used papyrus sandals, the shoes of the Japanese were considered a sign of prestige. While Roman soldiers used primitive boots, Vinci draws attention with his heeled shoe design.

In addition to textiles used for covering and protection, shoes have a long history dating back centuries. The story of the shoe, which has always been a status symbol with its shape and color, is as old as human history. Shoes, which are the most important complement of clothes, have been shaped not only by the skillful hands of craftsmen but also by social changes. While shoes are shaped by the effects of climate, social and cultural conditions, they have also changed form according to the needs of human beings over the centuries. It also bears the story of the migration of people from rural life to cities and their detachment from the land.

The most important architect of clothing, the most important of accessories, the complementary of all clothes, the story of the development of shoes over the centuries and their changes according to regions, purposes and status are compiled and analyzed in this study.

Keywords: Shoes, Leather, Shoe production, Shoe history, Shoe chronology

Giriş

Türk Dil Kurumunun sözlük tanımında ayakkabı, insanların ayaklarını etki ve darbelerden koruyan ve genellikle sokakta giyilen, altı kösele, lastik gibi dayanıklı malzemelerden yapılan giyecek, başmak, pabuç olarak tanımlanmaktadır (<https://www.tdk.gov.tr/>; Kanbak, 2021; Parlakpınar, 2015). Ayakkabı kelimesindeki kap kelimesi nasıl ki kitap kabı, yemek kabı kelimelerindeki gibi tamlamalarda neyi ifade ediyorsa, ayakkabı kavramında da aynı şekilde kullanılmaktadır (Bici, 2007). Ayağı koruyan, muhafaza eden anlamlarına gelmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminden Osmanlı Türkçesi dönemine kadar dilimizde bu tamlama kullanılmıştır (Koman, 2019).

Ayakkabı kelimesinin bugünkü anlamı ve şekliyle kullanımı 1810 yılında Beykoz Ayakkabı Fabrikasının kuruluşu ile olmuştur (Çelik, 2010). Gündelik hayatın bir parçası olan ayakkabı tarih

boyunca yaşadığı değişimler sonucunda bugünkü formuna gelene kadar sırasıyla çarık öncesi, çarık, yemeni ve bugünkü ayakkabı unvanlarına, sıfatlarına erişmiştir.

Ayakkabının cinsiyete, yaşa, kullanım amacına, kullanım yerine ve üretildiği malzemeye göre değişik modelleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda birçok kategoriye de ayrılabilir (Yüksel, 2019; Berkol, 2019). Kullanım amacı yönünden ayakkabılar altı grupta ele alınmaktadır. İlk grup klasik ayakkabılar; loafer tipi modeller özel etkinliklerde giyilen gece ayakkabılarıdır. Günlük ayakkabılar; sade bir görünüme sahip olan rahat ayakkabılardır. Günlük spor ayakkabılar gün içinde rahat hareket etmeyi sağlayan, uzun yürüyüşlerde kişinin hareketini kolaylaştırıcı modellerdir. Aktif spor ayakkabıları; futbol, basketbol, tenis gibi spor dalına uygun üretilen ayakkabılardır. Özel iş ayakkabıları; askeri botlar ve daha çok sanayide kullanılan iş güvenliği ayakkabılarından meydana gelmektedir. Özel iş güvenliği ayakkabılarında çalışılan iş koluna bağlı olarak çelik fort ve bombe kullanılmakta, saya ve taban malzemeleri farklı olarak üretilmektedir. Ortopedik ayakkabıları ise ayak sağlığı açısından kişiye özel üretilen ayak gelişimini olumlu yönde etkileyen tıbbi ayakkabılar oluşturmaktadır (Erdönmez, 2010).

Modellere göre ayakkabı çeşitleri; yedi ana başlık altında ele alınmaktadır (Yorulmaz, 2006). Bunlar; bağcıklı ayakkabılar, makosen ayakkabıları, sandalet modelleri, gova model, bot modelleri, çizme modelleri ve terlik ve sabolardır. Bağcıklı ayakkabılar, çarık (oxford) ve molyer (derby) olmak üzere iki farklı teknik ile üretilen ayakkabıdan meydana gelmektedir. Makosen ayakkabıları; avare, loafer ve rok modellerinden oluşmaktadır. Yaz aylarında daha çok sandalet modelleri kullanılmaktadır. Kadın (zenne) ayakkabısı olan gova model; düz taban (babet) ve topuklu (stiletto) olarak iki çeşittir. Bot modelleri; daha çok kış aylarında tercih edilen, bağcıklı, fermuarlı ve lastikli türleri olan ayakkabılardır. Çizme modelleri; kış aylarında ağırlıklı olarak kadınların tercih ettiği fermuarlı, bağcıklı ve körüklü gibi çeşitleri bulunan konçlu diz üstüne kadar olan modellerdir. Terlik ve sabo; terlik daha çok evde giyilmesi tercih edilmekle birlikte bantlı modellerden olup, genellikle yaz aylarında moda olmuş çeşitleri vardır. Terlik modelleri genellikle tek bant şeklinde üretilmektedir. Sabo terlikler ise daha çok iş yerlerinde giyilen burun kısmı kapalı modelleri oluşturmaktadır (Berkol, 2019).

Ayakkabıların numaraları ise asortilerine göre yapılmakta olup; 17-20 numara arası ilk adım, 21-25 arası bebe, 26-30 arası patik, 31-35 arası filet, 36-40 arası zenne (kadın), 36-39 arası erkek garson ve 40-45 numara arası da merdane olarak isimlendirilmektedir (Yorulmaz, 2006; Kastan, 2009a; Kastan, 2009b; Akçakale, 2017).

Yeryüzünde yaşayan her insanın yaşadığı iklim, coğrafya, kültür, sosyal ve ekonomik şartları farklılık gösterse de her zaman bir çift ayakkabı giyile gelmiştir. Ayakkabılar o zamanlar olduğu gibi bugün de bir statü sembolü sayılmaktadır. Bir kişinin saygınlığının ve gücünün giydiği ayakkabıda kendini gösterdiği fikri ayakkabı firmaları tarafından reklamlarda kullanılmaktadır. Ayakkabı

deyince aklımıza gelen önemli sözlerden bir tanesi de “Dost başa düşman ayağa bakar” atasözüdür. Düşman ayaklara bakar çünkü rakibinin gücünü ve genel kondisyonunu ayakkabılarıyla ölçmekte ve değerlendirmektedir.

Millî mücadele yıllarına bakacak olursak, Orta Anadolu’da insanların sadece şehre yaklaşırken yani köyden ayrılıp şehre gittiklerinde çarıklarını ayaklarına giydikleri, bunun haricinde ayağı çıplak gezdikleri bilinmektedir. Millî Mücadele ruhu, ayağına giyecek ayakkabısı olmayan, bulamayan Anadolu insanıyla verilen bir ruhtur. Ayakkabı adedi asker sayısı anlamına gelmesi nedeniyle askerlerin ayakkabı sorunu mecliste gizli oturumlarda görüşülmüştür. Diğer bir yandan Osmanlılarda da asker sarı çizmeler giymiş ve günümüzde de halen kullandığımız “sarı çizmeli Mehmet Ağa” tabiri o günlerden kalmıştır.

Ayakkabı bir sanat eseri, koleksiyonu yapılacak bir nesne, müzelerde teşhir edilecek bir objedir. Ayakkabı, edebiyatçıların dizelerinde yer alan bir terimdir. Ayakkabı birçok çocuk masalının kahramanıdır. İnsanın ayağına kalkışı, ayakkabıyla anlam bulur. Kahramanlığın, düşkünlüğün, yolun ve yolculuğun simgesi olmuştur.

Ayakkabı seçimi ve tercihi o kadar önemlidir ki yapılan spor branşına göre bile ayak form yapısına uygun tasarım gerektirir (Sevilmiş ve diğerleri, 2017). Diğer yandan insanların ayakkabıdan beklediği kalite algısı incelendiğinde dayanıklı ve ayak yapısına uygun olması, algılandığı kalite ve estetik değerinin olması da beklentiler arasındadır. Bireylere ayakkabı tercihleri sorulduğunda sırasıyla rahat, dayanıklı, kullanışlı, uygun ve modelinin önemli olduğunu belirtmişlerdir (Yüksel ve Çavdar, 2022).

Şekli, rengi, malzemesi, aksesuarları ve türü ile o dönemi anlatan ve statü göstergesi sayılan ayakkabılar İran halılarında esinlenilerek Çaşkurlu ve arkadaşları tarafından modernize edilmiş ve halılardaki figürler ayakkabılara yansıtılmıştır (Çaşkurlu ve diğerleri, 2022).

Ayakkabı giymenin alışkanlık sayıldığı toplumlarda ayağın çıplak olması düşük statü ve fakirlikle ilişkilendirilmiştir. Roma’da kölelerin çıplak ayakla dolaşırken, burjuva sınıfının asla ayakkabısız görülmemesi de bu sebeptendir (Kandal, 2020). Bunun yanında tablolarla resmedilirken Roma’da yaşayan kadınlar ise toplumsal statülerini düşük gösterme, özgürlük ve bağımsızlıklarının kısıtlı olduğunu sergileme amaçlı çıplak ayakla gösterilmişlerdir (Aydın, 2021). Başka bir görüşte ise Roma döneminde İmparator Augustus, çıplak ayaklı olmayı tevazuya yormuş ve en üst düzey dini lider olarak bazı heykelerde çıplak ayaklı gösterilmiştir. Bir başka taraftan, Hristiyanlıkta kutsal kişilerin çıplak ayakla gösterilmesi yaygın olarak görülmüş ve hatta bu çıplak ayağın öpülmesi de bir saygı işareti sayılmıştır (Veziroğlu, 2021).

Bu çalışma yıllar içerisinde ayakkabının toplumlarda aldığı yolu gerek yazınsal gerek görsel olarak aydınlatmak amacıyla yapılmıştır. Diğer bölümlerde Anadolu’da ayakkabının katettiği yolun yanı sıra ayakkabının tarihçesi ve kronolojisine değinilecektir.

1. Ayakkabının Tarihi

İnsanoğlunun, barınma ve beslenme gibi giyim ihtiyaçlarının bir unsuru sayılan ayakkabının tarihçesi giysilerin ortaya çıktığı eski Yunan ve Antik Mısır medeniyetleri kadar eskidir. Kültür ve uygarlık seviyesi geliştikçe ve değiştikçe, insanların gereksinimleri de değişmiş ve her alanda olduğu gibi ayakkabıda da değişimler yaşanmıştır. Ayakkabı tarihi incelenecek olursa, ayakkabının eski dönemlerden bugüne pek çok evreler geçirip değişim göstererek şekillendiği görülür. Tarihsel kanıtlara bakıldığında Mısırlıların papirüsten yapılmış sandaletleri, Japonların birer saygı göstergesi sayılan ayakkabıları, Romalı askerlerin kullandığı ilkel postalları ve Da Vinci'nin topuklu ayakkabı tasarımına kadar uzun bir hikâyesi olmuştur ayakkabının.

İlk ayakkabının ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte ayakkabı tarihinin insanlık kadar eski olduğu varsayılmaktadır. Tarihte ilk bilinen ayakkabının ot ve kaba derilerin ayağa ilkel iplerle bağlanılarak düz bir ayakkabı şekli oluşturulduğu ve giyildiği şeklinde tahminler bulunmaktadır (Kandal, 2020; Kır, 2022). Giysilerin yirmi beş bin yıl öncesine dair bir tarihinin olduğu bilinmektedir ki bu bilgi de ayakkabıların da hali hazırda bilinen geçmişinden daha eski bir geçmişe sahip olabileceğini düşündürmektedir (Yüksel, 2019).

Ayakkabı geçmişine dair ilk kanıtlara Avrupa'daki mağara resimlerinde rastlanılmıştır. İspanya'nın doğusundaki Paleolitik mağara resimlerinde M.Ö. 12000-15000 yıllarında kadınların kürk, erkeklerin deri çizme giydiklerine dair kanıtlar bulunmuştur (Veziroğlu, 2021). Coğrafi koşul ve hava şartlarına bağlı olarak kuzeyde soğuktan korunmak için ayaklara deri ve kürkler sarılırken güneyde ise sıcaktan korunmak için açık ayak giysilerinin giyildiği düşünülmektedir (Somçağ, 2014). Ayakkabının tarihçesine bakıldığında Oregon Üniversitesi Doğa Kültür ve Tarih Müzesinde sergilenen yavşan kabuğu liflerinden yapılmış ayak giysisi en eski kanıtlardan sayılmaktadır. Ayrıca Ford Rock mağarasında 1938'de bulunan sandaletin 10.500 yıllık olduğu düşünülmektedir (Tunç, 2013; Kandal, 2020; İmre, 2022).

Güneyde sıcak kumlardan korunma amaçlı giyilen sandaletlerin tabanını oluşturan bölümün çift kat atkı ipi ile güçlendirildiği anlaşılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde arkeolojik kazılarda bulunan sandaletler incelendiğinde ise kullanılan malzemelerde öncelikle ağaç lifleri daha sonra da deri kullanılarak ayakkabı tabanı dayanıklı hale getirilmiştir. Deri, önce işlenmemiş ham olarak kullanılmış sonradan deri tabaklama işlemi öğrenilerek geliştirilmiştir.

Kuzeyde soğuktan korunma ve sıcak tutma amaçlı bot giyilmiş ve en iyi saklanabilen bot Alplerdeki buzullarda bulunan Avcı Otzi Buz adamına ait olduğu düşünülen bottur (Kır, 2022). Yine soğuktan korunma ve ısınma amaçlı içinin saman ve yosun ile doldurulduğu deri ayakkabılara ait kanıtlar ise 5300 yıllık fosil olan Tirol Alps These ayakkabısına aittir. Bu ayakkabıların da dünyanın en kuzey bölgesinde giyildiği düşünülmektedir (Tunç, 2013). Deri ayakkabılar ait diğer kanıtlara bakıldığında 1998 yılında Amerika'nın Missouri Eyaletinde Arnold Araştırma Mağarasında yapılan

kazıda antropolog Michael O'Brein ve ekibi tarafından 17,1 cm taban uzunluğunda ve ayağı saran yan parçaların üst kısımları çarık formunda delikli deri ayakkabılar bulunmuştur. Yapılan testler ayakkabının günümüzden 8300 yıl öncesine ait olduğunu göstermiştir (İmre,2022). Başka bir deri ayakkabı da 2008 yılında Ermenistan' da Aren-i Mağarasında bulunmuş ve M.Ö. 4 bin yılına tarihlenmektedir (Kandal, 2020; Kaya, 2021; Kır, 2022). Taban uzunluğu 24,5 cm olan ayakkabı sağ tektir ve ayakkabının formu iç kısmına doldurulan bitki ve otlar sayesinde bozulmadan kalabilmiştir. Sayası tek parça olarak inek derisi kullanılmıştır ve ayakkabının parçaları deri biye ile birleştirilmiştir (İmre, 2016).

Yapılan kazılarda ortaya çıkan kabartma ve heykellerden anlaşıldığı üzere Mısırlılar Mezopotamya yöresinde medeniyet anlamında oldukça öndeydiler ve uzun konçlu çizmeler kullandıkları bu kabartma ve heykellerden anlaşılmaktaydı. Mısırlıların ayakkabı yapmayı Mezopotamyalılardan öğrendikleri düşünülmektedir. Mezopotamyalıların, M.Ö. 3500 yıllarında ayaklarını sıcak kumlardan koruma amaçlı kumda ayaklarının kalıbını çıkartıp, ham deri ile taban oluşturup, ip bağladıktan sonra sandalet yapmayı başarabilen ilk medeniyet oldukları düşünülmektedir (Kastan, 2007). Zaman içerisinde bu sandaletler giyen kişinin statüsünü gösteren bir simgeye dönüşmüştür. Kadınlar mücevherlerle süsledikleri ayaklarını sergilemiş, erkekler de sandaletlerini deri kayışlarına değerli taşlar takarak tamamlamışlardır (Tunç, 2013).

Kuzeyde soğuktan, güneyde sıcaktan korunma amacıyla geliştirilen ayakkabının tarihsel gelişim sürecine bakıldığında din, coğrafya, gelenek, görenek, sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak toplumlarda değişim gösterdiği düşünülmektedir.

Tarihi kanıtlardan edinilen bilgilere göre önceleri kral ve rahiplerin giyebildiği deri giysi ve sandaletler zaman içerisinde asker, postacı, tacir ve halk tarafından giyilebilmeye başlanmıştır (Somçağ, 2014).

Mısır halkından sonra Yunan halkı ve Roma halkında da sandalet giyildiği bilinmektedir (Kanbak, 2021). Antik Yunana bakıldığında zaman içerisinde sandaletler ayakkabıya dönüşmüş ve modeller çoğalmıştır. Modellerin çoğalması ayakkabılarda kullanılan bantların çoğalması, ayakkabıların burunlarının ve topuklarının değişimiyle olmuştur (Somçağ, 2014; İmre, 2016). Sandalet kullanan diğer bir kültür de Japonlar olmuştur. Japonların zori adını verdikleri sandaletleri ve geta ile tabis adını verdikleri geleneksel ayakkabıları giydikleri bilinmektedir. Başka bir sandalet giydiği düşünülen toplum ise Persler ve Kızılderililerdir. Ahşap sandalet giyildiği bilinen bu toplumlarda sandaletlerin burun kısmına ahşaptan veya metalden topuz oyulmuş ve parmak arasına yerleştirilmiştir. Yine sandalet giydiği bilinen diğer toplumlar Afrikalılar (renkli derilerden sandalet), Slavlar (keçeden sandalet), İspanyollar (iplikten dokuma şeklinde sandalet) olmuştur (Yüksel, 2019). Eski Yunanlılar döneminde ayakkabı malzemesi olarak deri yanı sıra keçe ve kumaş kullanılmıştır (Veziroğlu, 2021). Dericilik mesleği içerisinde yer alan ayakkabıcılık bu dönemde önemli bir yere

sahiptir. Monodermon adı verilen tek parça deriden kesilerek torba şeklinde ayağa geçirilen, üzerine açılan deliklerden şeritler geçirilerek bileğe dolanan ayakkabılar prehistorik dönemden itibaren yerli halk tarafından kullanılmıştır. Soğuk iklim etkilerinden korunma amaçlı üzerine ek yapılarak çizme şeklinde kullanılmıştır (Kır, 2022).

Orta çağ (MS 500-1500) döneminde ayakkabı modası hızlı bir değişim ve gelişim göstermiştir. Ayakkabı üretiminde kullanılan malzemeler çeşitlendikçe ve teknikler arttıkça farklı kalıplı ayakkabılar ortaya çıkmış ve yeni tarzlar gelişmiştir. Lüks bir ürün olarak görülen ayakkabı zenginlerin satın aldığı bir ürün olmaya başlamıştır. Medieval ayakkabı olarak bilinen ve günümüze az sayıda ulaşan zengin ayakkabılarında deri, saten, kumaş ve ipek malzemeler kullanılmıştır. Orta çağ döneminde ayakkabı modasında bir abartı durumu hâkim olmuştur. Özellikle erkek ayakkabılarının burunları çok dik ve sivri bir hal almıştır ki 14.yüzyıl sonlarına doğru bu uzun ve sivri ayakkabılar ile yürüyebilmek için ayakkabının burnunu bir zincir ile diz kemerine bağlamak zorunda kalmışlardır (Yüksel, 2019). Kadın ayakkabıları ise erkek ayakkabıları kadar olmasa da yine de oldukça sivri burunlu olmuştur. Ayrıca Orta çağ Avrupa'sındaki kadınların giydiği çarıklar o kadar yüksek ve kalın tabanlı hale gelmişti ki kadınlar yardımsız yürüyememişlerdir (Tunç, 2013). Statü ve varlık göstergesi sayılan bu durum, sonraları at binerken kullanılan bir aşamaya gelmiştir. Sonraki süreçlerde bu tarz yüksek ökçeli ayakkabıların imalatı zor olduğu için ayakkabılarda sağ sol farkı olmayan düz kenarlı olanları üretmeye başlamışlardır. Yine 14.yüzyılın sonlarına doğru popüler olan ayakkabı modellerinden biri de sayası oyularak oluşturulan desenli modeller olmuştur. Bu modeller sivri uçlu ayakkabılar olup poulaine (crakow) olarak adlandırılmıştır (Kandal, 2020). Bu ayakkabılar deri, kadife ya da brokar kumaşlarla bezenmiştir. Kraliyet ailesi çıkardıkları bir kanunla bu ayakkabıların burun uzunluğunu 2 inç ile sınırlandırmıştır. Hatta bu ayakkabıları sokakta giyen olursa ayakkabının burunlarını kesme cezası uygulamıştır. Bu yasaktan sonra 16. yy. da ayakkabı burunları kısaltılmış ve oval görüntü almaya başlamıştır. Sonraki zamanlarda ise bu ayakkabıların halk tarafından giyilmesi yasaklanmıştır (İmre, 2020). “Duckbill” adı verilen ördekgagası tarzı ayakkabılarda gelişmiş ve ayakkabı stilleri zaman içerisinde değişmeye başlamıştır. Önceki yüzyıllarda kullanılan uzun sivri burunlu ayakkabıların yerini daha düz kenarlı, daha geniş ve rahat kullanım sağlayan ayakkabılar almıştır (Tunç, 2013).

13.-15. yüzyıllarda ise Bizanslılarda bedenin uzuvlarının görünmesi uygun karşılanmadığından kadınlar ve erkekler sandalet yerine ayaklarını tamamen kapatan ayakkabılar giymişlerdir (Kır, 2022). Yaşça büyük kadınlar daha çok topuklu ayakkabı, gençler ise daha çok düz ayakkabılar giymiştir.

Türk toplumunda banyo amaçlı kullanıldığı bilinen nalın, Venedik'te 1400'lü yıllarda Chopine adıyla moda olmaya başlamış ve o dönemin ayakkabıları içerisinde en sıra dışı olanı olarak nitelendirilmiştir. Yüksek platformlu ayakkabılar olarak bilinen Chopine'ler daha çok Aristokrat

Venedikli kadınların sosyal konum göstergesi olarak giydikleri ürünler olmuştur (Kandal, 2020; İmre, 2022). Chopine terlikler Avrupa’da Kraliyet düğünleri ile farklı ülkelerde de kullanılmış ve ahşap, mantar ve deri kaplama platformlar gibi farklı malzemeler kullanılarak gelişimini sürdürmüştür (Veziroğlu, 2021). Sürekli gelişen ve değişen Chopine modası sürekli daha yüksek ökçeli olarak geliştirilmiş ve Venedik’te yüksekliği 50 santimetreyi bulan modeller kadınlar tarafından giyilir hale gelmiştir. Zamanla bu durumun yürüyüş açısından tehlikeli bulunması sebebiyle bu tarz ayakkabılar 1430’lu yıllarda devlet tarafından yasaklanmıştır (Kaya, 2021; Kır, 2022).

16. yüzyılın ayakkabılarında yırtmaçlı ve işlemeli modeller ön plana çıkmıştır. Ayrıca yüksek mantar topuklu ayakkabılar tercih edilir olmuştur. 1575’lerde mantar topuklu şosonlar ayakkabıyı korumak amacıyla geliştirilmiştir. Bunun yanında yağışlı ve kötü havalarda ise tahta tabanlı ayakkabılar giyilmiştir. Bu tür tahta ayakkabılar sabo olarak adlandırılmış, günümüze kadar olan yolculuğu Hollanda’nın sembolü olmasına olanak sağlamıştır.

17. yüzyıla kadar bakıldığında daha düz tabanlı ayakkabılar tercih edilir olsa da yüksek ökçeli ayakkabılar da belli dönemlerde moda olmuştur. Ayakkabılardaki ökçeler tahta tabanlarla, mantar topuklarla, takozlarla yükseltilmiştir. 1640’lı yıllara kadar ayakkabı modelleri genellikle hem kadın hem de erkeklerde benzer tarzda olmuştur (Kandal, 2020; Kaya, 2021). Sonraki dönemlerde kadın ve erkek ayakkabılarında ayırt edicilik sağlanmış ve erkekler için daha çok bot tarzında ayakkabılar ön plana çıkmıştır (Yüksel ve Çavdar, 2022). Bot tarzının benimsenmesiyle İngiltere’de Kral 1.Charles’in destekçileri arasında süvari botları giyilmeye başlanmıştır. Bu botlar manşetli uçlarıyla birlikte boru şeklinde ve diz boyundaydılar. 2.Charles döneminde topuklu ayakkabılar erkekler arasında tekrar moda olmuş ve bu ayakkabılar kısa ve yumuşak fiyonklarla süslenmiştir (Veziroğlu, 2021). Botların yerini zaman geçtikçe çizmeler almış ve 17. Yüzyıla gelindiğinde artık çizmeler giyilmeye başlanmıştır. Ticaretin de bu dönemlerde artmasıyla ipek, dantel, süslü taşlar gibi farklı malzemelerin de kullanımına imkân tanınarak “moda” faktörü bu yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Topuklu ayakkabılar Fransız soylularının hem kadınları hem de erkekleri tarafından daha çok tercih edilir olmuştur (Tunç, 2013).

17.yüzyıl ortalarında, Fransa Kralı 14. Louis için sarayın ayakkabı ustası tarafından, dikiş kullanmadan ve dana derisinden yapılan giyimi rahat olan çizme hazırlanmıştır. Çizmeye kullanılan derinin hazırlanışı ve ayakkabının yapımı herkesten gizlenmiş ve sadece bir çift yapılmıştır (Veziroğlu, 2021). 18. yüzyıla kadar dikiş kullanılmadan yapılan bu ayakkabının sırrını hiçbir ayakkabı ustası bulamamıştır. Dışarıda bu çizme ile rahat edilmeyeceğini düşünen erkekler, çizmeyi sadece iç mekânda giymeyi tercih etmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde modayı takip eden erkekler arasında büyük tokalı uzun ve düz ayakkabıların yanı sıra siyah biniş botları daha çok giyilmiştir. Ayrıca ayak bileğini saran botlar hem çocuk hem de kadın ve erkek ayakkabılarında yaygın olarak

kullanılmıştır. Ayrıca 1720'lere gelindiğinde ayakkabıların daha çok yuvarlak burunlu şekilde tasarlanmaya başladığı görülmektedir (Komşuoğlu vd., 1986).

1770'lerde yine 17. yüzyıla geçişte moda olduğu gibi uzun çizmeler moda olmuş ayrıca 18. yüzyılda kadın, erkek ayakkabı modasından uzaklaşarak saten ya da brokardan yapılmış ayakkabılar tercih edilmiştir. Ayakkabılar toka, kurdele ya da fiyonklarla süslenmeye başlanmıştır (Kır, 2022). Yüzyıllar boyunca ayakkabılarda kullanılan malzemelerin ve renk imkânının da artmasıyla istenilen renklerde ve ipek, yün, deri gibi istenilen malzeme çeşitliliği ile günlük ayakkabılar üretilmeye başlanmıştır (Veziroğlu, 2021).

18. yüzyılda erkekler kısa ve dar paçalı pantolonlarını parlak metal tokaları olan koyu renkli deri ayakkabılarla giymişlerdir (Bici, 2007). Bu ayakkabılarda kullanılan malzemeler insanların sosyal statüsünü belirlemiştir. Metal tokalar çelik veya pirinçten olabileceği gibi değerli taşlarla da bezenmiştir. Bu yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle kadın ayakkabılarında T formulu tokalar moda olmuştur. Ancak bu tokalar giysilere takılması ve zarar vermesi sebebiyle yerini çok şeritli bağlara bırakmıştır. Yine 18.yüzyılın ilk yarısı boyunca kadın ayakkabılarında kullanılan malzemelerin renkleri ve çeşitleri çok fazla olmuştur. Hassas ipek, deri, yün gibi malzemelerden neredeyse her istenilen renkte kadın ayakkabısı üretmek mümkün olmuştur. 1760'larda elbiseler ve korseyle birlikte giyilen tarlatanlar ayakkabı tokalarına takıldığı gerekçesiyle kısaltılmış ve ayakkabı tokaları görünür hale getirilmiştir (Kanbak, 2021). 1785'lere gelindiğinde daha rahat ayakkabılar moda olmuştur. Kadınların çoğunluğu tül veya müslin kumaştan yapılmış kıyafetleriyle bu sade ve süssüz ayakkabıları tercih etmişlerdir (Yüksel ve Çavdar, 2022).

19. yüzyıla gelindiğinde 1839'da Joseph Sparkes Hall'ın ürettiği lastikli potinler herkes tarafından giyilir hale gelmiştir. 19.yüzyılın sonlarına doğru ise bu potinleri Chelsea potin olarak adlandırmışlardır (Kandal, 2020).

Osmanlı döneminde ise İstanbul'da Beykoz Deri ve Ayakkabı Fabrikası'nın 1810 yılında kurulması ile seri ayakkabı üretimi başlamıştır. 1860'lı yıllarda sanayinin gelişmesi orduda giyim konusunda değişiklikler getirmiş, bu değişime bağlı olarak ayakkabılar Beykoz Ayakkabı Fabrikasında üretilmiştir (Kır, 2022). 19. yüzyılda kadınların saten ya da kadifenin kullanıldığı topuksuz modeller, erkeklerin ise düğmeli, bağcıklı veya yanları esnek çizmeler giydikleri bilinmektedir. Bu dönemde ayakkabıların ve çizmelerin ana gövdesinde bez kullanılırken, ayakkabıların burun kısmında deri kullanılmıştır. 19. yüzyılda kadınların iş hayatında yer almaları, ayrıca yürüyüş ve bisiklet gibi spora yönelmeleri ayakkabıların görünümünün yanında sağlamlığı ön plana çıkmıştır. Bağcıklı, rahat yürüyüş ayakkabılarının Birinci Dünya Savaşı sırasında kullanıldığı görülmektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde ayakkabılar o yıllarda yaşanan sosyal olayların da etkisiyle daha rahat formlara dönüşmüştür. 1900'lü yılların başından itibaren ayakkabılarda orijinal ve yaratıcı tasarımlar

yer almaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda askeri bot üretimi, kromlu tabaklama yöntemi ile işlenen deriler ile yapılarak daha ekonomik hale getirilmiş, ayakkabıda seri üretiminin hız kazanmasını sağlamıştır (İmre, 2022). Bu gelişmeler ile deri ve ayakkabı üretimi hız kazanırken spor ayakkabı tasarımı ve üretimi de gelişimini sürdürmüştür. 1900'lü yıllarda kauçuk üretimindeki başarıyla Us Rubber firması, kanvas sayalı ayakkabılarda kauçuk taban kullanarak spor ayakkabıların yaygınlaşmasına öncülük etmiştir. Bu firma 1916 yılında "Keds" markası ile anılmaya başlamıştır. 1895 yılında "Foster" koşu ayakkabıları üretilmiş, günümüzde "Reebok" olarak bilinen markanın ilk koşu ayakkabısı ürünü olarak literatürde yerini almıştır (Kır, 2022).

Soylu kadınlar tarafından giyildiği bilinen Lotus ayakkabılar 20. yüzyılda Çin İmparatorluğunda moda olmuştur (Resim 1). Bu ayakkabılar genç kızların büyüme çağından itibaren giyilmekte, ayakların 8 cm kadar daha küçük görünmesini sağlamak amacıyla ayakların sıkı şekilde bağlanmasını ve ayakların büyümesinin durdurulmasına sebep olmaktadır. Bandaj görevi gören bu sıkı bağ ayakkabıları sonraları İmparatorluk tarafından yasaklanmıştır (İmre, 2020; Kandal, 2020).

Resim 1: Lotus ayakkabı (Kaynak: <https://anthromuseum.missouri.edu/e-exhibits/chinese-lotus-shoes>)

Moda kavramı yüzyıllar içerisinde daha ön plana çıkmaya başlamıştır. Geçmişte her 20 yılda bir kendini tekrar ettiği düşünülen moda kavramı teknolojiye ilerlemeler, seri ve hızlı üretim, yeni malzeme ve renk paletleri ile bu 20 yıllık değişim süresinin zamanla kısalmasına sebep olmuştur. Öyle ki 1950'lerde ayak parmaklarının hassasiyetine uygun ayakkabılar üretiliyor olsa da 1960'larda sivri burunlu ayakkabılar tercih edilmiştir. 1970'lerde el yapımı hippie ayakkabılar moda olmuş, 1980'lere gelindiğinde ise küt burunlu platform ayakkabılara dönmüştür (Tunç, 2013).

1917 yılında, "Converse All Star" ilk basketbol ayakkabısını tasarlamış ve üretmiştir. 1923 yılında siyah-beyaz olarak üretilen Converse spor ayakkabı zaman içerisinde gündelik giyim bir parçası olmuştur (Bici, 2007). Endüstri devrimi ile birlikte gelişen teknolojiler ve tasarım alanlarının genişlemesiyle, spor giyim modanın bir kolu haline gelmiş ve spor ayakkabı tasarımında da gelişmeler hızlanmıştır (İmre ve Gürcan, 2020). Spor ayakkabı, gençliğin çevreye duyarlılık, savaş karşıtlığı, cinsiyet ayrımını yok sayma, sosyal konum gibi farklılıkların ortadan kaldırılması, doğal yaşama dönüş ve sağlıklı yaşamın sembolü olarak görülmesi ile moda dünyası içerisinde yerini sağlamlaştırmıştır. Özellikle Adidas markasının ürünü ve sayası deri olan süperstar modeli 1969

yılında üretilmiş, günümüzde hem hafif koşu ayakkabısı hem de günlük giyimin bir parçası olarak giyilmektedir (Resim 2).

Resim 2: Adidas süperstar model ayakkabı (Kaynak: <https://www.adidas.com/us/blog/469118-adidas-superstar-shoes-a-history-of-shelltoe-style/Style>)

20. yüzyılda ayakkabılarda nadir bulunan antik kadife, damasko, sırmalı kumaş ve dantel ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Dönemin soylu kişileri için yapılan ayakkabılarda, keman yapımında kullanılan ağaçlar kullanılmıştır. 1930'lu yıllarda İtalya'ya yapılan ekonomik yaptırımlar nedeni ile hammadde alınamadığından, dönemin ünlü ayakkabı sanatçısı Salvatore Ferragamo alternatif hammaddeleri kullanmaya başlamış; tasarımlarında ayakkabı üst kısmı için selo bant ve rafya, ağaç kabuğu, kenevir, kâğıt ve balık derisi kullanmıştır (Kandal, 2020; Veziroğlu, 2021).

21. yüzyılın ayakkabı trendlerine bakıldığında spor giyimin daha çok tercih edilmesi sebebiyle spor ayakkabı modelleri de tüm dünyada sıklıkla kullanılır hale gelmiştir. Ünlü spor giyim firmaları spor ayakkabı tarzlarına daha çok öncelik vermişlerdir. Her spor türüne uygun tasarlanmış kadın ve erkek farklı olmak üzere farklı tarzlarda spor ayakkabılar giyebilmek mümkün olmuştur (İşler ve Tama, 2019).

21. yüzyılda ayakkabı tercihleri mevsime göre de değişir hale gelmiştir. Yazları daha açık ayakkabılar, terlikler giyilirken, kışları bunların yerini bot ve çizmeler almıştır. Tüm bu modellerde de yine geçmişten ilham alınarak farklı tasarımlar sergilenmektedir. Her dönem insanların toplumsal bir statüye sahip olmalarını sağlayan ayakkabının tarihçesi yıllar içerisinde bu şekilde değişmiştir. Giysilerimizin en önemli tamamlayıcısı sayılan ayakkabılar gelecek dönemlerde yine değişmeye ve gelişmeye devam edecektir.

2. Anadolu'da Ayakkabı

Farklı topluluklara ev sahipliği yapmış Anadolu'nun hatırı sayılır derecede ayakkabı çeşitliliği bulunmaktadır. Türk tarihi açısından bakıldığında Türk kavimlerinin birçoğunda deri ve ayakkabıcılık işlerinin yapıldığı, 2400 yıl öncesinde Hun Türklerinin deri işleyerek çizme ve ayakkabı ürettiği bilinmektedir (Kaya, 2021). Gerek Selçuklular döneminde gerekse Anadolu'nun ev sahipliği yaptığı birçok kültürde tarım ve hayvancılık geçim kaynağı olmuş, baktıkları hayvanların yün, deri ve kıllarından da gerekli malzemeler üretmeyi başaramışlardır. Ayakkabı da üretilen bu ürünlerin

başında yer almıştır. Osmanlı döneminde kentli halkın, ordunun ve yönetim sınıfının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ayakkabı çeşitliliği artmış ve üretim çoğalmıştır.

Anadolu'daki ayakkabı tarihine dair en eski kanıtlara İbn-i Batuta Seyahatnamesinden ulaşmak mümkündür. 1330 yıllarında Antalya'ya ziyarete giden İbn-i Batuta burada ayakkabı dikicilerinin olduğundan bahsetmiştir (Veziroğlu, 2021). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler tarım, hayvancılık, dericilik, ayakkabıcılık gibi kültürlerini ve geleneklerini gittikleri yerde de devam ettirmişlerdir (Kuru ve Paksoy, 2008). Arap gezgini İbn-i Batuta Antalya ziyaretinde seyahatnamesine şu cümleleri yazmıştır; "... Bu Adam ahilerin önderidir, ayakkabı dikicilerindedir, keremkarlığı (cömertliği) ile tanınmıştır. ..." (Kandal, 2020). Ayrıca İbn-i Batuta'nın seyahatnamesinde ayakkabıcıların bir organizasyon içinde oldukları bilgisine de ulaşılmaktadır (Somçağ, 2014). Bir diğer seyyah Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde 17. Yüzyıldaki ayakkabı dikicilerinin isimlerinden pabuççıyan ismiyle bahseder ve imalathanelerinde çok çeşitli pabuç ürettiklerini aktarır.

İyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzen olan ahiliğin Anadolu'da yayıldığı dönemlerde ayakkabı üretimi de ayakkabıcılık adı altında bir mesleğe dönüşmüştür. Osmanlı döneminde özellikle dericilik ve ayakkabıcılık sektörleri daha popüler bir hale gelmiştir (Kuru ve Paksoy, 2008). Bu dönemde ayakkabıcılık; usta, ustabaşı, yiğitbaşı, çırak, ehl-i hibre gibi farklı görev, yetenek ve sorumluluklara göre isimlendirilmiş insanlar tarafından yürütülmekteydi (Kaya, 2021). Ahi Evran insanların ekonomik durumunu yükseltmek amacıyla bu dönemlerde debbağ, ayakkabıcı ve saraç esnafını örgütlemiştir. Zaman içerisinde bu vesileyle lonca örgütleri kurulmuş ve hayli etkin olarak görev yapmaya başlamışlardır. Loncalar ayakkabıların niteliğini kontrol etmiştir. Lonca örgütlerinin 15, 16, 17 ve 18. yüzyıllarda oldukça aktif olduğunu tarihi belgeler göstermektedir.

Osmanlı döneminde ayakkabı ya da ayakkabıcılık kelimelerinin yerine "kavaf" kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca pabuççu, başmakçı, dikici de aynı anlamda kullanılan diğer kelimeler olmuştur. Bunların yanında çizmeci, yemenici, nalıncı, terlikçi kelimeleri de kullanılmıştır. Kavaf kelimesi ilk zamanlar haffaf olarak kullanılsa da zaman içerisinde "kavaf" kullanımını almıştır (Kuru ve Paksoy, 2008; İmre, 2016).

Deri malzemenin kullanımından önce tabaklanması işlemini yapan kişilere debbağ denilmektedir. Ahilik kültürünün kurucusu Ahi Evran da Türk debbağ ustalarının piri olarak kabul edilmektedir (İmre ve Akbaş, 2020). Sanatsal, siyasi ve ekonomik açılardan en görkemli dönemlerini yaşayan Osmanlıda debbağlar ve pabuççular çok önemli bir yere sahiptir (İmre, 2016). Özellikle debbağ ve pabuççular için Bursa, İstanbul ve Edirne'de üretici ve tüketicinin zarar görmemesi amacıyla 1510 yıllarında belediye kanunları (İhtisab Kanunları) geliştirilmiştir (Kuru ve Paksoy, 2008; Kandal, 2020). Böylelikle halk için üretim yapan çarşı esnafının da hakları koruma altına

alınmıştır. Anadolu topraklarında özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde pabuççulara verilen bu önem vesilesiyle birçok yerde deri üretim merkezleri kurulmuştur. Günümüzde dünyanın birçok merkezinde müzelerde farklı türde ayakkabı koleksiyonları sergileniyor olsa da ülkemizde Topkapı Sarayı'nda zengin bir Osmanlı ayakkabı arşivi bulunmaktadır (Kuru ve Paksoy, 2008). Burada 16.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar ölen padişahlara ait giydikleri sadece ayakkabı değil, tüm giyim kuşam ve aksesuar kültürüne ait örnekler bulunmaktadır. Özellikle ayakkabı koleksiyonunda çizmelerden, mestlere, terliklere, bebek patiklerine, çocuk ayakkabılarına kadar birçok örnek bulunmakta olup, tüm bu ayakkabılar atlas dokumalı desenli torbalar içinde saklanmıştır.

Minyatür, çini ve taş kabartmalar geçmiş dönemlerdeki ayakkabı formları üzerinde kanıtlar sağlamaktadır. Bu kanıtlardan Selçuklu döneminde beyaz ve kırmızı renkli ucu kıvrık çizmelerin giyildiği bilinmektedir. Yine bu dönemlerde burnu sivri ve yanları açık, deve derisinden yapılmış çarık türü ayakkabılar da giyilmiştir (İmre ve Akbaş, 2020).

Türklerin ayak giysilerine bakıldığında çizmenin yerinin ayrı olduğu görülmektedir. Çizmenin dışında çarık, başmak, edik gibi ayakkabılar en yaygın giyilen ayakkabılardan olmuştur. Özellikle Orta Asya da ve Hun Türklerinde tercih edilen bu ayakkabılara sonrasında değişik formlar ve özellikler eklenerek çeşitlenmiş ve farklı renklerde ve tarzlarda modeller geliştirilmiştir (İmre, 2016; Kandal, 2020). Çizme zamanla farklı doğa koşulları, kültürler arası etkileşim ve sosyo kültürel oluşumlar sayesinde farklı formlar almış ve farklı kültürlerde farklı isimlerle anılmıştır (Kaya, 2021). Yapılan kazı çalışmalarında kurganlarda Hun aristokratlarına ait altın ve gümüş sırmalarla işlenmiş çizmelere rastlanmıştır. Batı Sibirya'nın tamamen sular altında kaldığı 30000-40000 yıl öncesinden buzullar altında kalan çizmeler incelendiğinde keçe, yumuşak deri, kalın deri gibi malzemelerden yapıldığı ortaya çıkmıştır (Somçağ, 2014; İmre, 2016).

Çizmeler formlarına göre ya ayağı sımsıkı saran ya da ayaktan kolay bir şekilde çıkarılabilmeyi sağlayan şekillerde üretilmiştir. Henüz ata binmenin yaygınlaşmadığı dönemlerde üretilen çizmeler ökçesiz iken, ata binerken ayağın üzengide daha rahat tutunabilmesi için zamanla ökçeli olarak üretilmeye başlanmıştır (Kandal, 2020). Ayrıca çizmelerin burnu Anadolu'da giyilen yemeni ve çarık isimli ayakkabılardaki gibi kıvrıktır. Çizmelerin ayak bileklerinde bağlayabilmek amacıyla şeritler yapılmıştır. Bu şeritlerin üstünde ise toka ve mahmuz kullanılmıştır. Bazı kazılardan çıkan çizmelere bakıldığında diğerlerine kıyasla daha zengin görünümlü gözükmektedirler. Bunların o dönemdeki soylular ve yöneticiler tarafından giyildiği düşünülmektedir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere çizme Türklerde rütbe belirten bir ayak giysisi olmuştur (İmre, 2016).

Osmanlılarda ayakkabı her dönemde olduğundan daha fazla bir şekilde toplumsal bir statüyü göstermekte ve mesleğe göre değişmekteydi. Ev içinde özellikle atlas ve kadife kumaşlardan yapılmış sırmalı işlenmiş ayakkabı ve terlikler kullanılırken, dışarıda ise süslü çizmeler ve deri ayakkabılar tercih edilmekteydi (Kuru ve Paksoy, 2008; Kandal, 2020).

Klasik devir sayılan 16.yüzyılda Osmanlıda ayakkabı modelleri ve desenleri gelenekselliği yansıtmaktaydı. 17.yüzyıla gelindiğinde ise batının etkisiyle ayakkabılarda daha fazla süsleme ve aksesuar kullanılır hale geldi. İpek, kadife, atlas, kemha ve seraser kullanımı bu dönemlerde olmuştur (Somçağ, 2014; Veziroğlu, 2021). 18-19. Yüzyıllara gelindiğinde ise nakkaş kadınlar Avrupa'daki ayakkabı ve giysi modasını takip etmiş, ayakkabılarda deri kullanımının yanında ipekli kumaşlar ve zengin gösterişli mücevherler kullanılmaya başlanmıştır (İmre, 2016).

Üretildikleri malzemeye göre ayakkabılar Osmanlı döneminde çizme, yarım çizme, çedik, pabuç, edik, fotin, başmak, cicime, çapula, mest, galoş, kalçın, kundura, nalın, sandal, merkur, terlik, yemeni, tomak gibi isimlerle anılmaktaydı (Somçağ, 2014; Kaya, 2021). Genellikle düşük ökçeli ve ökçesiz ayakkabılar tercih edilirdi. Dışarıda giyilen ayakkabı tarzında genellikle mest ve ayakkabı gibi iki parçadan oluşan ayak giysisi kullanılırdı. Sonraları ayakkabının yerine lastik kullanılmaya başlandı. Lastik ayakkabının içine mest, şason veya galoş giyilirdi (Kuru ve Paksoy, 2008).

Anadolu'da ayakkabıda renklerin kullanımında resmi olmayan belirli kurallar geliştirilmiştir. İnsanların giyeceği ayakkabılardaki renk, tercih edenin yaşına, görevine, statüsüne, sosyal düzeyine göre değişkenlik göstermektedir (Kuru ve Paksoy, 2008; İmre ve Akbaş, 2020; Kandal, 2020). Ayakkabı; kentli halk, köylü, asker, saray halkının giyimine göre değişkenlik göstermiştir. Türk kültüründe Hun Hakanlarından Osmanlı Padişahlarına kadar kırmızı renk özellikle edik ve çizmelerde tercih edilmiş, bu renk sarayların rengi sayılmıştır (Kandal, 2020). Gayri Müslim ve Müslümanların ayırt edilmesi amacıyla ise sarı ayakkabıyı Müslüman halk, siyah ve mor rengi Ermeni ve Yahudiler giymiştir. Rum halkı ise kırmızı renkleri giymiştir. Osmanlı yeniçerilerinde yayalar sarı çizme, bölükbaşları kırmızı çizme, küçük zabıtlar ise siyah çizme giymişlerdir (Kuru ve Paksoy, 2008). Günümüzde kullandığımız "sarı çizmeli Mehmet Ağa" tabiri çizmede hem Osmanlı askerlerinin giydiği çizmelerin sarı renkli olmasından dolayı bilinmekte, hem de sarı rengin ağa ve beyler tarafından da giyildiğini anlatmaktadır. Avrupalı seyyah Brocquier, Anadolu'da Türklerden bazılarının sarı çizme giydiğini belirtirken Redhouse da sarı "çizme giyme" deyişinin Türkçe de "dünyada en üst mevkiye ulaşmak" anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Osmanlıda giyilen ayakkabıların renkleri, fiyatları, derinin özellikleri II. Bayezid döneminde düzenlenen Revan 1935 ve 1936 sayılı, hicri 907 / miladi 1501 tarihli ferman ile Nahr defterinde belirlenmiştir. Ayakkabılarda ve çizmelerde kullanılan renklerin erguvani, limoni, gülnari ve kırmızı olduğu yazmaktadır. Ayrıca Nahr defterinde Saray mesti, Şirvani başmak, Acem başmağı, terlik, mest, pabuç, filar, cedik, yemeni kelimeleri açıkça yer almıştır. Kadın ayakkabıları zenane, erkek ayakkabıları ise merdane adı altında sınıflandırılmıştır. Ayakkabı kalıplarını ise küçükten büyüğe doğru; zenane, kiçiyak, ortaayak, uluorta, uluayak, battal şeklinde isimlendirmişlerdir (İmre ve Akbaş, 2020; Kaya, 2021).

Türk kültüründe özellikle kadınların medeni durumunu ifade etmek amacıyla da renklerin anlamlarından faydalanılmıştır. Anadolu geleneğine göre bekar kadınlar sarı, evliler kırmızı, evlenip boşananlar ise yeşil ayakkabı ya da çarık giymişlerdir. Düğünde ise gelin beyaz ayakkabı tercih etmiştir. Resmi giyimlerde siyah giyilirken, spor ayakkabılarda ise her renk kullanılmıştır (Somçağ, 2014).

15. yüzyılda bazı seyyahların yazılarında ayakkabı ve deri işlenmesi, renklerin kullanımı üzerinde bilgiler görülmüştür. Seyyah Philippe de Fresne-Canay Edirne’de bulunan atölyede deri boyama işleminin yapıldığından bahsetmiştir. Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Meriç Nehri kıyısında 17.yüzyılda debbağhaneler olduğunu, Kayseri’de mazı bitkisi ile keçi derisinin işlendiği ve bu sahtiyanın altın sarısı renk aldığını, Afyon’da da köselenin mazı ile işlendiğini ve yumuşak bir dokuda olduğunu anlatmaktadır (İmre, 2016). Burada ayrıca Konya Meram’da bulunan bir bitkiden çivit rengi elde edildiğini ve deri malzemesinde kullanılan bu rengin gök mavi, sarı, turuncu, kırmızı tonlar çıkardığından bahsedilmiştir. Bu renkli deriler Acem şehirlerinde çok tercih edilmiştir. Fransız seyyah Chevalier M. Otker Porter’in seyahatnamesinde ise Gerede’de yapılan köselenin kalitesinin, dayanıklılığının iyi olduğundan bahsedilmiştir. Bu seyahatnamede ayrıca Bitlis’te olan boyahanelerde sahtiyanların (işlenmiş keçi derisi) gök rengi, sarı, turuncu, kırmızı, menekşe, gül, ebru, yeşil renklerde boyanabildiği ve bu ürünlerin batı ülkelerine gönderildiği yazmaktadır (İmre ve Akbaş, 2020).

Türk dericiliği 16. ve 17. yüzyıllarda en parlak devrini yaşamıştır. Tüm dünya Türk derilerinin kalitesini “Turkish Leather” adıyla tanımaktadır. O zamanlarda özellikle ordunun ve askerin ayakkabı ihtiyacını karşılamak, hatta atların koşum ve eğer takımlarını bile imal etmek için Anadolu’nun birçok yerinde saraçhaneler açılmıştır (İmre, 2016).

Türk boyları bin yıl öncesinde Asya’dan Anadolu’ya gelirken ayakkabı kültürünü de beraberinde getirmişlerdir. Kutadgu Bilig, Divanü Lügati’t-Türk ve Dede Korkut kaynaklarında o zamanlarda ayak giysisi olarak edik giyildiği belirtilmiştir. Bugünkü çizmenin o zamanlarda kullanılan ismi olan edik, farklı formlarda farklı isimler almıştır. Deri çizmeye oguk, potin gibi kısa konçlu olanlarına etük veya ötük, kadın ayakkabılarına begüm etük isimleri verilmiştir. Çizme dikicilerine ise etükçi denilmiştir.

15. yüzyılda İstanbul’un fethiyle birlikte özellikle deri üretimi ve imalathaneleri artmıştır. Özellikle Kazlıçeşme semtinin deri üretimi olarak en az beş yüz yıllık geçmişi olduğu bilinmektedir. 1800’lü yıllara gelindiğinde dönemin padişahı II. Mahmut tarafından Beykoz’da Deri ve Kundura fabrikası kurulmuş ve askeri ayakkabı ihtiyaçları buradan karşılanmıştır. O zamana kadar tümüyle el işçiliğine dayanan ayakkabı üretiminde ilk defa makineli ve seri üretime geçilmiştir. 1933’te ise bu tesis Sümerbank’a devredilmiş ve Sümerbank Deri ve Kundura Müessesesi ismiyle ömrüne devam etmiştir. 1980’lerde bu tesisin yıllık üretimi 2,5 milyon çift ayakkabıyı bulmuştur (Kır, 2022). 1989

yılında Sümerbank Holdinge bağlanan fabrika 2003 yılında özelleştirilerek özel sektöre devredilmiştir.

1950'lerden sonra ayakkabı tabanlarında kauçuk kullanımı başlamıştır. Bu yıllara kadar en çok kullanılan malzeme deri olsa da yerini yavaş yavaş sentetik malzemelere bırakmaya başlamıştır. Derinin yanında kumaş, plastik, mantar, tahta, kauçuk malzemelerin kullanımında artış görülmüştür (Kır, 2022).

20. ve 21. yüzyıllara gelindiğinde ise kadınların iş hayatında daha çok boy göstermesi ve sporun daha çok yaşam tarzında benimsenmesiyle ayakkabı modellerinde daha çok rahatlık aranmış, sade ve rahat ayakkabılar tercih edilir hale gelmiştir. Tabii ki bunların yanında günlük yaşamda yüksek topuklu ve gösterişli ayakkabılara da rastlanılmaktadır. Özellikle gece ayakkabılarında lame ve dore deriler, parlak işlemeli, taşlı kumaşlar, bakır, altın, gümüş rengi metal aksesuarlar da gösterişli ayakkabılarda kullanılır hale gelmiştir.

Anadolu ayakkabı kültürüne bakıldığında ayakkabıya dair farklı geleneksel düşüncelerin de olduğu bilinmektedir. Bunlardan bazılarını şöyle belirtmek mümkündür; çocuk pabuçları evde nazarlık olarak asılır, evdeki misafirin çabuk gitmesi için ayakkabısının içine tuz koyulur, kız veya oğlanın evden uzaklaşması istenmiyorsa pabucu evin eşiğine çivilenir. Bunların yanında doğumda bebeklere patik veya ayakkabı, çocuklara bayram ayakkabısı almak da sürdürülen geleneklerdendir. Ayrıca damat tarafı nişanlısına süslü ayakkabı veya terlik, geline ise düğünden önce özel kunduralar götürür. Bu geleneklerin yanında boş inançlar da bulunmaktadır. Örneğin çok ağlayan çocukların ağzına cuma günü ayakkabının tersi ile vurmakla çocuğun huysuzluğunun geçtiğine, yürümesi geciken çocuğa ise, ayakkabı içinden su içirildiğinde çabuk yürüyeceğine inanılır. İnançımıza göre teki veya çifti ters dönmüş ayakkabının negatif enerjisine inanılır. Ölen vatandaşın ayakkabı ve giysileri definden hemen sonra dağıtılır.

Birçok kültüre ev sahipliği yapan Anadolu'muzda farklı isimlerle ve formlarda bilinen birçok ayakkabı çeşidi yüzyıllar boyunca kullanılagelmiştir. Anadolu kültüründe ayakkabı günlük hayattan ölüme kadar çok önemli bir yere sahip olmuştur. Ayakkabı sadece insanı taşımakla kalmamış, ona anlamlar biçilmiş, hikayeler yazılmış, hediyelerin en değerlisi olarak geleneklerde sunulmuştur.

3. Ayakkabı Tarihi Kronolojisi

Zaman içerisinde ayakkabının yaptığı yolculuğu resmeden görseller sırasıyla **Resim 3** ile **Resim 35** arasında verilmiştir.

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 3: M.Ö.4000 yılına ait olduğu düşünülen, içine ot ve saman doldurulmuş olan ilk deri ayakkabı (Kaynak: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/100609-worlds-oldest-leather-shoe-armenia-science>) **Resim 4:** Oregon Üniversitesi Doğa Kültür ve Tarih Müzesindeki yavşan kabuğu liflerinden yapılan ayak giysisi (Kaynak: <https://theshoeman647325124.wordpress.com/2018/05/26/indigenous-north-americans-did-they-wear-shoes>) **Resim 5:** Avcı Otzi Buz adamına ait olduğu düşünülen bot (Kır, 2022). **Resim 6:** Mısırlılara ait bitki kökleri ile boyanmış bir sandalet (İmre, 2016).

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 7: Japonların geta adını verdikleri sandaletleri (İmre, 2016). **Resim 8:** Chopine ayakkabı (Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki/Chopine>) **Resim 9:** Poulaine ayakkabı örneği (Kaynak: <https://www.atlasobscura.com/articles/medieval-europeans-pointy-shoes>) **Resim 10:** 19. Yüzyıl nalın örneği (Kaynak: <https://www.orientalartauctions.com/object/artisla49526-two-islamic-ottoman-hammam-shoes/>)

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 11: 15. ve 16. Yüzyılda Perslilerin kullandığı kürk ayakkabı (Kaynak: <https://www.teenvogue.com/story/heels-history-men>) **Resim 12:** 16. yy. Fransa'da III. Henry dönemine ait ayakkabı (Kaynak: <https://www.teenvogue.com/story/heels-history-men>) **Resim 13:** 17. Yüzyıla ait mavi deri üzerine gümüş ipliklerle işlenmiş kadın ayakkabısı (Kaynak: <https://www.yasemin.com/moda/haber/2992731-gecmisten-gunumuze-ayakkabi-modelleri>) **Resim 14:** 17.yüzyıl İspanyolların iplik dokuma sandaletleri (Kaynak: <https://www.totallyspaintravel.com/2014/02/28/spanish-shoes/>)

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 15: 18. yy.'a ait İtalyan kadın botları **Resim 16:** Fransız kraliçe Marie -Antionette'e ait ayakkabı **Resim 17:** 18. yy.'a ait Fransız bayan işlemeli terlik **Resim 18:** 18. yüzyılda sevgililer tarafından birbirlerine hediye edilen terlikler (terliğin ucu ne kadar yüksekse, sevginin de o kadar büyük olduğu anlamına gelmektedir.) **Resim 15-18 Kaynak:** <https://www.soylentidergi.com/bir-statu-gostergesi-olarak-xviii-yuzyil-ayakkabilari-ve-aydinlanma-cagi/>

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 19:1855 yılına ait deri ve kumaş karışımı ayakkabı **Resim 20:** 19. Yüzyıl başlarında Çin'de giyilen tipik bir bayan ayakkabısı **Resim 21:** 1900 yılında Viyana, Avusturya'da keşfedilmiş, siyah deri ve satenden ayakkabı **Resim 22:** 1920'li yıllar siyah deri ve süet erkek ayakkabıları **Resim 19-22 Kaynak:** <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar-34913851/14>

Resim 23

Resim 24

Resim 25

Resim 26

Resim 23: 1947 yılında Sarkis der Balian isimli tasarımcı tarafından yaratılmış kırmızı saten ayakkabı **Resim 24:** 1950 yılının Paris'ine ait uzun, pembe botlar **Resim 25:** Cinderella'dan esinlenen 1950 yapımı bir Sarkis der Balian ayakkabısı **Resim 26:** 1955 yılına ait pembe, deri ayakkabıya tarihin ilk babeti diyebiliriz **Resim 23-26 Kaynak:** <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar-34913851/22>

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

Resim 27: Hollanda'da 800 yıldır giyildiği bilinen sabo terlikler (Kaynak: <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/hollandada-800-yildir-suren-tahta-ayakkabi-gelenegi/>) **Resim 28:** Etnik bayan çarıkları (Ötleş, 2003). **Resim 29:** Tarihi Osmanlı çarığı Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/516295544774973421/c>) **Resim 30:** Osmanlı postalı (Ötleş, 2003).

Resim 31

Resim 32

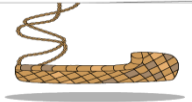
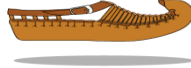

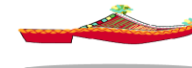

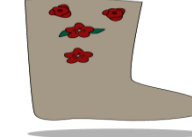
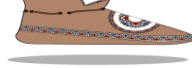

Resim 33

Resim 34

Resim 31: Osmanlı 19. yüzyıl ipek saten üzeri boncuk işi bitkisel dekorlu topuklu çift ayakkabı (Kaynak: <https://www.nisantasimuzayede.com/urun/3566807/osmanli-19-yuzyl-ipek-saten-uzeri-boncuk-isi-bitkisel-dekorlu-topuklu-cift-aya>) **Resim 32:** İzmir ayakkabı müzesinde sergilenen boncuklu yemeni (Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/antika-ayakkabilar-tasarimciya-esin-kaynagi-oldu->) **Resim 33:** Mustafa Kemal Atatürk'ün içlerinde orijinal kalıbı ile birlikte siyah deri ve süetten yapılmış ayakkabısı **Resim 34:** Mustafa Kemal Atatürk'ün mareşal üniforması ile kullandığı içlerinde orijinal kalıbı ile birlikte siyah rujan renkli, arkası mahmuzlu, yanları lastikli botları **Resim 33-34** Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atat%C3%BCrk'e_ait_%C3%A7e%C5%9Fitli_ayakkab%C4%B1_ve_giyim_e%C5%9Fyalar%C4%B1.JPG)

 <p>FORT ROCK SANDAL Oregon, USA The oldest known shoes ever discovered. Woven from sagebrush bark, they are flat and closed-toed and have a twisted sole. Radiocarbon dating has found them to be over 9,000 years old.</p>	 <p>BAST Northern Europe Prehistoric times Basketweave shoes made from bast, or fiber taken from tree bark. They appeared in the founding myth of the Ptolemaic dynasty.</p>	 <p>OPANAK Southeastern Europe 2500 B.C. Key characteristics are the leather construction and lack of laces. The toe shape indicates regional differences. They are considered a national symbol of Serbia.</p>	 <p>TSAROUCI Greece Byzantine Era Traditional shoe that is part of the uniform worn by the Evzones of the Greek Presidential Guard. The toe pom-pom originally served to make the shoe nose waterproof, but now, it is an essential decoration.</p>	 <p>TURNSHOE Middle Ages Leather shoe often made at home. It was constructed inside out and then turned right side out to hide the main seam and inhibit moisture from entering.</p>
 <p>LOTUS SHOE China 10th century Richly embellished silk shoes designed to be worn by those who underwent the traditional practice of foot-binding. Young girls' feet were bound to keep them small and delicate, creating deformities.</p>	 <p>GETA Japan 12th-17th centuries Sandals atop two or three pegs, traditionally to elevate the feet above street filth. Many older Japanese state that the clacking sound made by the wooden shoes is what they miss most about their earlier years.</p>	 <p>KOLHAPURI CHAPPAL India and Pakistan 19th century Leather sandals dyed with local vegetables. It can take up to six weeks to construct an authentic pair.</p>	 <p>ESPADRILLE Spain 14th century Flat, flexible woven shoes originally worn by peasants during the summer. In the 20th century, they were made popular by icons such as Salvador Dalí, John F. Kennedy, Yves Saint Laurent, and Pablo Picasso.</p>	 <p>CRAKOW Poland 14th-15th centuries Slip-on shoes with extravagantly long, pointed toes. The tapered points often had to be stuffed or boned in order to keep their shape.</p>
 <p>MOJARI South Asia Mughal Empire Artisan-crafted leather footwear embellished with brass nails, cowry shells, beads, bells, and mirrors.</p>	 <p>GHILLIE Ireland and Scotland Lace-up shoes designed for dancing. The laces are often worn very tight to help maintain a good point.</p>	 <p>SABOT France (and India and Pakistan) 16th-18th centuries Wooden clogs designed to protect feet against hazards. The word sabotage is derived from the noise and clumsiness of the shoe.</p>	 <p>CANTABRIAN ALBARCA Cantabria, Spain Shoes carved from a single block of wood, often worn by farmers and ranchers to keep out of mud and dung.</p>	 <p>GALESH Iran Traditional hand-woven footwear with a pointed toe and open heel.</p>
 <p>CHOPINE Italy 1600s Lavish platform shoes that were both practical and iconic; they lifted feet above wet byways and signaled elevated social status. Extremely high chopines were often worn by wealthy courtesans.</p>	 <p>COWBOY BOOT North America 16th century Modern cowboy boots are a hybrid of influences, mainly Wellington boots (rubber work boots), Spanish Vaqueros (traditional horse-mounted livestock herder), and military cavalry boots.</p>	 <p>MUKLUK The Arctic Soft boot made from reindeer or sealskin, worn by Arctic aboriginal people. The name comes from muklak, the bearded seal found in the Arctic Ocean. These shoes flex with the feet and weigh less than a pound, allowing hunters to move quietly.</p>	 <p>VELDSKOEN South Africa 17th century Southern African walking shoes made from rawhide. They gained cultural significance when they were used as the footwear of the great Trek (mass migration of Dutch-speaking immigrants to escape British rule).</p>	 <p>VALENKI Russia 18th century Traditional winter footwear made of wool felt. They stem from felt boots worn by nomads of the Great Steppe. They have become less popular as winters have become milder, since they do not withstand soft and slushy snow well.</p>
 <p>MOCCASIN North America Soft leather shoes that are often embroidered with beads. Many Native American tribes had a tradition of only wearing new moccasins to battle to ensure a safe return.</p>	 <p>OKOBO Japan 18th century Platform shoes that are both fashionable and practical; the height lifts expensive kimonos off of the floor. The name "okobo" is an onomatopoeia, representing the sound of walking in them.</p>	 <p>PADUKA India 1700s Ancient form of footwear consisting of a sole and a peg between the first two toes. The materials used to create padukas signified social status. The word "paduka" can also refer to sacred sites where saint and deity footprints are believed to be present.</p>	 <p>BLUCHER Europe 18th century Leather shoe with a vamp made of a single piece of leather. They are named after the 18th century Prussian field marshal Gebhard Leberecht von Blücher, who commissioned them for his army. They went on to spread across Europe.</p>	 <p>KAKBAB Ottoman Empire 1800s Wooden, embellished platform shoes designed to protect feet from dirty streets.</p>
 <p>WOODEN BRIDAL SHOE France 19th century Pointed wooden shoes often given as a gift between groom and bride. Historians speculate that the height of the point was meant to indicate how much the groom loved the bride.</p>	 <p>LOAFER England Early 20th century Originally designed for King George VI as a casual house shoe by Wildsmith Shoes, loafers have become a versatile shoe that can be both formal and informal.</p>	 <p>SPECTATOR SHOE United States 1920s to 1930s Oxford-style shoe. In England, they were considered too flamboyant for a gentleman and were often associated with adultery and promiscuity.</p>	 <p>BOAT SHOE United States 1936 Invented by Paul A. Sperry after he noticed his dog's ability to run over ice without slipping. He cut spines into the soles to provide grip on wet decks.</p>	 <p>SADDLE SHOE United States 1940s A typically black-and-white oxford-style shoe. They were once a typical style for schoolgirls but were also popularized by Elaine from <i>Seinfeld</i>.</p>
 <p>BROTHEL CREEPER North Africa, United Kingdom Originally worn in North African deserts to help handle the extreme temperatures and sandy terrain. After World War II, the style became popular in the UK and eventually evolved into a subculture staple.</p>	 <p>FURLANE Fruiti, Italy Post-World War II Casual shoes made with velvet and rubber soles. Inspired by lavish Venetian fashion, they were a defiant statement against rationing during the post-World War II economic crisis.</p>	 <p>JELLY SHOE England 1950s Shoes made of PVC plastic. The origins are unclear; one theory is that the shortage of leather after World War II led to experimentation in shoemaking materials.</p>	 <p>WINKLEPICKER England 1950s Inspired by crackowes, shoes with long, pointed toes worn by medieval nobility. They became a staple for fans of rock and roll and were a direct contrast to brothel creepers.</p>	 <p>PLAITED BIRCH BARK SHOE Finland 20th century Woven bark shoes used as overshoes to protect leather footwear from the elements.</p>
 <p>MARY JANE 20th century Low-cut shoes with a buckled strap. The name originates from a character in the comic strip <i>Buster Brown</i>, she was the sweetheart of the main character and based on the author's daughter.</p>	 <p>GOMUSIN South Korea 20th century Traditional women's shoes, typically wide, low-heeled, and made of rubber. The term "gomusin" also indicates a young woman who is awaiting the return of her boyfriend from compulsory military service. In modern Korean society, there are gomusin online communities, where users support each other during long waits or absences.</p>	 <p>GO-GO BOOT France 1960s Low-heeled, high boots. The term "go-go" comes from the French expression "à gogo," which means "in abundance."</p>	 <p>BALLET BOOT England 21st century Fetish footwear that merges pointe shoes with high heels. This forces the wearer to maintain an spine stand. Firmly lacing the boots helps distribute the wearer's weight more comfortably.</p>	 <p>ARMADILLO BOOT England 21st century Iconic boots designed by Alexander McQueen. Only 21 pairs were ever created. Of the boots, he stated, "The world needs fantasy, not reality. We have enough reality today."</p>

Resim 35: Dünyanın her yerinden 40 ayakkabı stili (Kaynak: <https://www.metmuseum.org/art/collection> ve <https://fashionhistory.fitnyc.edu>)

Sonuç

İnsanoğlunun giyim kuşamında önemli rol oynayan ayakkabı, doğumdan ölene kadar yaşamın her evresinde yoldaş olmuştur. İnsanın hayatının her aşamasında hem fiziksel hem de sembolik anlamda ayakkabı vazgeçilmez bir unsur sayılmıştır. Üstünde taşıdığı insanı sosyal, ekonomik ve coğrafi koşullara karşı korumakla kalmamış, bir süslenme ve statü belirleme aracı olarak da görülmüş, benzerleri arasında bir dil oluşturmuştur. Sosyal bir konum olarak giyilen ortama göre farklı görevler üstlenmiştir. Ekonomik anlamda giyen kişinin zenginlik göstergesini yansıtabilmiş, giyenin halktan veya burjuva sınıftan olduğunu gösteren bir simge sayılmıştır. Benzer şekilde giyen kişinin konumunu, görevini, zenginliğini, ününü gösteren bir statü göstergesi olarak bilinmiştir. Ayrıca insanların farklı dini inançlardan olma durumları bile ayakkabı ile sınıflandırılmıştır.

Günümüzde modellerine göre loafer, spor veya günlük ayakkabı diye kategorilendirdiğimiz ayakkabıların atasının otlardan yapılan bir sandalet olduğu bilinmektedir. Paleolitik mağara resimlerine bakıldığında M.Ö. 12000-15000 yıllarında kadınların kürk, erkeklerin ise deri çizmeler giydiği mağara çizimlerinden anlaşılmıştır. Oregon Üniversitesi müzesinde yavşan kabuğundan ayak giysisi bulunmaktadır. Ford Rock mağarasında ise 10500 yıllık sandalet bulunmuştur. Missouri'deki Arnold Araştırma Merkezinin yaptığı araştırmada 8300 yıl öncesine ait 17,1 cm taban uzunluğunda yanları delikli deri ayakkabıya rastlanılmıştır. Ermenistan'ın Aren mağarasında ise M.Ö. 4000 yılına ait içleri ot ile doldurulmuş, deriden yapılmış ayakkabı bulunmuştur.

Sıcak ve soğuk ortam koşullarına bakıldığında sandalet tarzındaki açık ayakkabılar daha çok Yunanistan, Mısır gibi sıcak kültürlerde çeşitlendirilmiştir. Kutuplarda ise nispeten daha kapalı ayakkabılar, çizmeler giyilmiş ve çeşitleri üretilmiştir. Yine farklı ülkelere, kültürlere gittikçe ayakkabıların tasarımları, renkleri de değişkenlik göstermiştir. Japonlar sandaletlerine zori ismini vermekteyken, geleneksel ayakkabılarına ise geta ve tibi isimlerini uygun görmüşlerdir. Afrikalılarda renkli sandaletler, Slavlarda keçeden sandaletler ve İspanyollarda ise iplik dokuma sandaletler kullanılmıştır. Persliler ve Kızıldelilerde ahşap sandaletler giyilmiştir. Yunanlılarda monodermon adı verilen ayakkabılar kullanılmıştır.

Orta çağa gelindiğinde ucu diz kemerine bağlanan uzun burunlu ayakkabılar kullanılmaya başlanmıştır. Erkekler arasında bu yaygınken, kadınlar arasında ise poulaine (crakow) adı verilen ayakkabılar moda olmuştur. Ayrıca bu dönemde duckbill (ördekgagası) ayakkabılar da kullanılmıştır. Geniş bir coğrafyada 600 yıl hüküm sürmüş Osmanlı İmparatorluğunun ayakkabı arşivi oldukça geniştir. Nalından çarığa, yemeniden ediğe, postala kadar birçok dönemde oldukça farklı tasarımlarla ve isimlerle ayakkabı tarihine büyük bir miras bırakılmıştır. Bu ayakkabı mirasının büyük çoğunluğu İzmir'deki ayakkabı müzesinde sergilenmektedir. Anadolu'da ayakkabı çeşitliliği arttıran en büyük

etken Beykoz Ayakkabı ve Deri fabrikasının açılması olmuştur. Bu sayede oldukça farklı deri modeller geliştirilmiştir.

Anadolu'nun ayakkabı çeşitliliğinin yanı sıra farklı ülkelerde değişik tasarımlar yapılmış ve isimlendirilmiştir. Osmanlı'da nalın olarak bilinen terlikler Venedik'te chopine ismiyle ünlü olmuştur. Hollanda'da tahta tabanlı sabolar kullanılmış, yine Avrupa'da mantar topuklu şosonlar, tasarım bot ve çizmeler, brokar-fiyonk-toka ve kurdelelerin kullanıldığı ayakkabılar kullanılmıştır. Çin'de ise ayakların daha küçük ve daha kibar görüldüğü düşüncesiyle ayağın kıvrılıp, 8-10 cm küçültülmesini sağlayan lotus ayakkabılar tercih edilmiştir.

Yüzyıllar geçtikçe ayakkabı zaman içinde eski dönemlerden feyz alınıp, geleceğe de ayak uyduracak şekilde hep farklı tasarımlarda karşımıza çıkmıştır. 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde kadınların da iş hayatında yer almaya başlamasıyla ayakkabılar daha rahat ve spor şıklıklarda karşımıza çıkmıştır. 20. yüzyılda bu spor şıklığın yanı sıra süslü ayakkabı tasarımları da üretilmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde ise önceki yüzyılın etkisi ayakkabı tasarımlarında devam etmiş, ayrıca ayakkabılar özellikle yazlık/kışlık sezona göre üretilmeye ve satılmaya başlanmıştır.

Türk kültüründe oldukça kapsamlı bir ayakkabı çeşidi ve tarihi bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmada öncelikle ayakkabının dünya kapsamında aldığı yolculuğa yer verilmiş, sonrasında Anadolu'da edindiği deneyimler ile şekillendirilmesine değinilmiştir. Edinilen kaynaklardan görseller ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Böylece yapılan bu çalışmanın ayakkabı ve geçmişi, yolculuğu konusunda araştırmacılara ışık tutacağına inanılmaktadır.

Kaynakça

- Akçakale, N. (2017). 18-23 Yaş Genç Erkeklerin Ayak Ölçülerinin Ayakkabı Tasarımında Kullanılan Ölçüler İle Karşılaştırılması. *Technological Applied Sciences*, 12(1), 1-8.
- Aydın, S. (2021). Kültür Tarihinde ve Sanatta Ayak ve Ayakkabı. *İDİL*, 84: 1193-1205.
- Berkol, C. (2019). Helen, Roma ve Bizans Ayakkabılarının Moda Tarihi Üzerindeki Etkileri. *Lectio Socialis*, 3(2), 87-100.
- Bici, E. (2007). Aynı Ürün İki Farklı Disiplin: Endüstri Ürünleri Tasarımcıları ve Moda Tasarımcılarının Ayakkabı Tasarımına Yaklaşımlarının İncelenmesi, *Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Çaşkurlu, S., Egharloo, S. ve Kır, B. (2022). Ayakkabı tasarımında bir İran Halısı Hikayesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(2), 840-854.
- Çelik, N. (2010). Anadolu'nun geleneksel ayakkabı formlarından günümüz tasarım anlayışına ayakkabı kültürü. *Yüksek Lisans Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Erdönmez, C. (2010). 1900-1950 yılları arasında değişen kadın ayakkabı modasına yönelik bir araştırma. *Doktora Tezi*, DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- İmre, H. (2020). Güzellik ve Sosyal Konum Göstergesi Olarak Lotus Ayak Ve Ayakkabı. *Uluslararası Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat*, 5(11), 85-102.
- İmre, H. M. & Gürcan Akbaş, K. (2020). Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Örneklerle Osmanlı Dönemi Kadın Ayakkabı Tasarımları Üzerine Tespitler. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 73-89.

- İmre, H. M. (2016). Tarihsel Gelişim İçerisinde İnsan, Moda, Ayakkabı İlişkisi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı 1, 189-204.
- İmre, Havva Meryem. (2022). Ayakkabı tasarımında kullanılan yenilikçi tekstiller ve çevreci yaklaşımla bir model önerisi, *Sanatta Yeterlik Tezi, Haliç Üniversitesi*
- İşler, M., & Tama, D. (2019). 21. Yüzyılın Yükselen Moda Trendi: Athleisure. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 1(1), 13-26.
- Kanbak, A. (2021). Ayak giydirme sanatı (ayakkabı). *Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*.
- Kandal, A. M. (2020). Konya Müze ve özel koleksiyonlarında bulunan ayakkabı örneklerinin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya*.
- Kastan, C. (2007). Ayakkabı Teknolojisi. Konya: 2. Baskı, 3–58.
- Kastan, C. (2009,a) Ayakkabı kalıbı ölçü sistemleri: Fransız ölçü sistemi. *ABMYO Dergisi*. 13: 3-16.
- Kastan, C. (2009,b) Ayakkabı kalıp tasarımı öğretim yöntemi üzerine bir deneme. *ABMYO Dergisi*. 14: 3-16.
- Kaya, E. (2021). Ayak numarası 40-44 arası kadınların ayakkabı satın alma davranışları ve yaşadıkları problemler. *Yüksek lisans tezi*. Selçuk Üniversitesi.
- Kır, B. (2022). Ülkemiz ayakkabı tasarım ve üretim sektöründe sürdürülebilirlik. *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi*.
- Koman, E. (2019). İnovasyondaki gelişmelerin askeri ayakkabı tasarımına etkisi. *Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Komşuoğlu, Ş., İmer, A., Etike, S., Alparlan, S. (1986). Resim II: Moda Resmi ve Giyim Tarihi, Ankara: *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, 155–186.
- Kuru, S., & Paksoy, C. (2008). Anadolu'da Ayakkabı ve Cumhuriyet Dönemi Ayakkabı Kültürü, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *38. ICANAS Bildiriler II*, 821-836.
- Ötleş, İ. (2003). Ayakkabıcılık Meslek Bilgisi, *İzmir Ayakkabıcılık Eğitim Merkezi Yayını*.
- Parlakpınar, M. (2015). Derleme Sözlüğü'nde Ayakkabı ve Ayakkabıcılıkla İlgili Söz Varlığı. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 139-154.
- Sevilmiş, A., Erdoğan, A., Arı, A., Topuz, R. & Şirin, E. F. (2017). Maraton Branşında Ayakkabı Seçimi ve Özellikleri. *SPORMETRE. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15 (4) , 111-116 .
- Somçağ, H. (2014). Ayakkabı Dünyası Arşivindeki Kumaş Sayalı Geleneksel Ayakkabıların İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara*.
- Tunç, P. (2013). Ayakkabı tasarımı ve üretimi lisans programına yönelik eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya*.
- Veziroğlu, H. M. (2021). Taraklı ayak yapısına sahip olan kadınların ayakkabı satın alma davranışları ve yaşanan problemler. *Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yorulmaz, A. (2006). Bilgisayar Destekli Ortopedik Ayakkabı Kalıp Tasarımı ve İmalatı. *Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi*.
- Yüksel, B., Çavdar, E. (2022). Quality expectations in shoes: a qualitative research. *PressAcademia Procedia (PAP)*, 15, 138-139.
- Yüksel, N. (2019). 20. yüzyıldan günümüze Topuklu kadın ayakkabılarında Tekstil kullanımı. *Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi*.

İnternet Kaynakları

- <https://anthromuseum.missouri.edu/e-exhibits/chinese-lotus-shoes> Erişim tarihi: 24.10.2024
- https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Atat%C3%BCrk'e_ait_%C3%A7e%C5%9Fitli_ayakkab%C4%B1_ve_giyim_e%C5%9Fyalar%C4%B1.JPG Erişim tarihi:09.06.2023
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Chopine> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://fashionhistory.fitnyc.edu> Erişim tarihi: 09.06.2023
- <https://theshoeman647325124.wordpress.com/2018/05/26/indigenous-north-americans-did-they-wear-shoes> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://tr.pinterest.com/pin/516295544774973421/c> Erişim tarihi 08.06.2023

- <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/antika-ayakkabilar-tasarimciya-esin-kaynagi-oldu> Erişim tarihi:09.06.2023
- <https://www.adidas.com/us/blog/469118-adidas-superstar-shoes-a-history-of-shelltoe-style/Style> Erişim tarihi: 24.10.2024
- <https://www.atlasobscura.com/articles/medieval-europeans-pointy-shoes> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar-34913851/14> Erişim tarihi 05.06.2023)
- <https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-gecmisten-gunumuze-ayakkabilar-34913851/22> Erişim tarihi:05.06.2023)
- <https://www.metmuseum.org/art/collection> Erişim tarihi: 09.06.2023
- <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/100609-worlds-oldest-leather-shoe-armenia-science> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://www.nisantasimuzayede.com/urun/3566807/osmanli-19-yuzyil-ipek-saten-uzeri-boncuk-isi-bitkisel-dekorlu-topuklu-cift-aya> Erişim tarihi: 09.06.2023
- <https://www.orientalartauctions.com/object/artisla49526-two-islamic-ottoman-hammam-shoes> Erişim tarihi:09.06.2023
- <https://www.soylentidergi.com/bir-statu-gostergesi-olarak-xviii-yuzyil-ayakkabilari-ve-aydinlanmacagi/> Erişim tarihi: 02.06.2023)
- <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/hollandada-800-yildir-suren-tahta-ayakkabi-gelenegi/> Erişim tarihi: 08.06.2023
- <https://www.tdk.gov.tr/>
- <https://www.teenvogue.com/story/heels-history-men> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://www.totallyspaintravel.com/2014/02/28/spanish-shoes/> Erişim tarihi: 02.06.2023
- <https://www.yasemin.com/moda/haber/2992731-gecmisten-gunumuze-ayakkabi-modelleri> Erişim tarihi:09.06.2023

